

peygamberlere ait vasîlerin ilmini tevârûs emiş ve onların bildiklerini Resûl-i Ekrem'den öğrenmiştir (Küleynî, I, 224). Diğer peygamberlerin vasîleri babadan oğula intikal etmemekle birlikte Resûl-i Ekrem'in vasîliği Ali'den Hasan'a, ondan Hüseyin'e ve diğer dokuz imama geçmiştir. Nitekim vasî denildiğinde Ali ve neslinden gelen on iki imam anlaşılır. Bu husus ayrıca Şîa kaynaklarındaki nakillerle desteklenmektedir. Ümmü Seleme, Resûlullah'a gelip Mûsâ ile İsâ'nın vasîlerini öğrenince kendisinin vasîlerinin kimler olacağını sormuş, Hz. Peygamber de hayatında ve ölümünden sonra vasîsinin tek olduğunu belirtmiş ve yerden aldığı toprağı un gibi ezip çamur haline getirmiş, üzerine mühürünü basmış, vasîsinin bu fiili yapabilenlerden çıkacağını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali'nin, ardından Hasan ile Hüseyin'in ve Zeynelâbidin'in yanına giden Ümmü Seleme onların da böyle yaptığını görünce vasî olacaklarını anlamıştır (a.g.e., I, 355-356). Yedinci imam Mûsâ el-Kâzîm'in, mensuplarını çağırıp oğlu Ali er-Rızâ'yı vasî tayin ettiğini bildirmesi dikkate alındığında (a.g.e., I, 312) bir önceki imamın kendisinden sonraki vasîyi tesbit yetkisinin bulunduğu anlaşılır.

İmâmîyye'deki yaygın anlayışa göre Hz. Ali'nin vasîliği, Resûl-i Ekrem'e mi'rac esnasında bildirilmiştir. Ayrıca, "Önce en yakın akrabaları uyar" âyeti (eş-Şuarâ 26/214) inince Hz. Peygamber, Hâşimoğullarını toplayarak kendisine kimin vasî olacağını sormuş, bunun üzerine onların en genci olan Ali bu görevi kabul ettiğini belirtmiştir. Resûlullah verilen cevaptan memnun kalmış, Ali'nin omuzlarını ve sırtını okşayarak kalbini ilim ve hikmetle doldurmuştur. Bunun dışında Hz. Ali, **Gadîr-i Hum***da vasî diye anılmamışsa da "velî, mevîlâ, vâris" gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Bundan dolayı Ali, İmâmîyye'nin rivayetlerinde vasîlerin efendisi, hayırlısı, vasîlerin vasîsi gibi ifadelerle anılmış, onun neslinden gelen imamlar için de benzer ifadeler kullanılmış, on ikinci imam için "hâtemü'l-evsiyâ" denilmiştir. On iki imamın Hz. Peygamber'le değişik şekillerde irtibat kurduğu, bu arada Fâtîma'nın evinde bulunan, üzerinde her birinin ismi yazılmış küçük bir levha aracılığıyla haberleştiği de kaydedilmektedir.

Zeydiyye Şîası'nda Resûl-i Ekrem'den sonra bu yetkilere sahip bir vasî düşüncesi görülmemesine rağmen ilk İsmâîlîler tarafından ortaya konulan **devîr*** inancında "nâtık" denilen büyük peygamberleri takip eden sâmit, vasî yahut vekillerin o

peygamberler adına gelen şeriatı devam ettirecekleri telakkisi etkili olmuştur. Buna göre Hz. Âdem'in vasîsi Şît, Nûh'un vasîsi Sâm, İbrâhim'in vasîsi İsmâîl, Mûsâ'nın vasîsi Hârûn yahut Yûşa', İsâ'nın vasîsi Şem'un es-Safâ, Hz. Muhammed'in vasîsi Ali'dir. İsmâîliyye'nin bâtinî anlayışına göre nâtıklar vahyin zâhirî (tenzîlî) mânalarını getirirken vasîler vahyi bâtinî yorumuna tâbi tutup tenzilden kastedilen hakiki mânaları ortaya koyarlar. Bu sebeple İsmâîliyye hareketi Bâtiniyye diye anılmıştır. Buna göre aynı dönemde bir nâtık nebîden sonra sayıca daha çok vasî gelebilir. Vasî "temel ve kurucu" anlamında esas diye de anılır. Bu durumda mezhep mensuplarının yapması gereken şey tenzile göre hareket etmek değil esas (vasî) olan yetkililerin te'vil ve beyanlarına uymak, vasîlik iddia edenlerden kaçınmaktır.

Ehl-i sünnet âlimleri, Hz. Peygamber'in sağlığında bazı sahâbîler için takdîr-kâr sözler söyleyip onların özelliklerini belirttiğini kabul etmekle birlikte kendisinden sonraki dönem için bütün yetkilerini devrettiği herhangi birinin mevcudiyetini kabul etmemektedir. Kur'an-ı Kerîm'de vasî kelimesi yer almaz. Sünî hadis literatüründe birkaç yerde geçen, Hz. Ali'nin Resûl-i Ekrem'in vefatı esnasında vasî tayin edildiğine dair rivayet Hz. Âişe'nin yanında zikredilince Âişe hayret ederek bu iddiayı reddetmiştir. Resûlullah'ın son anlarında kendi göğsüne yaslandığını belirten Âişe bu sırada onun su istediğini, daha sonra da kucağında yığılıp kaldığını söylemiş, bu durumda Hz. Peygamber'in Ali'ye ne zaman vasiyette bulunduğunu çevresindekilere sormuş ve böyle bir hadisenin vuku bulmadığını bildirmiştir (Müsned, VI, 32; Buhârî, "Veşâyâ", 1; Müslim, "Vaşyyet", 19; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 64; Nesâî, "Tahâret", 3, "Veşâyâ", 2). Bu anlamda rivayet edilen dört nakil dışında Sünî hadis mecmualarında yer alan vasî ifadelerinin tamamı fikhî anlamda kullanılmıştır. Ayrıca birçok hadis rivayetinde Resûl-i Ekrem'in vefatı sırasında kayda değer maddî bir miras bırakmadığı ve herhangi bir vasiyette bulunmadığı da kaydedilmektedir (Müsned, I, 343, 357; VI, 244; Müslim, "Vaşyyet", 18; İbn Mâce, "Veşâyâ", 6; Ebû Dâvûd, "Veşâyâ", 1; Tirmizî, "Veşâyâ", 4; Nesâî, "Veşâyâ", 2).

Vasî anlayışı, Şîa çoğunluğu tarafından devlet başkanlığıyla ilgili olarak ileri sürülen siyasî bir iddiadır. Bu iddia on dört asırlık tarihî gelişim ve uygulanabilirlik açısından isabetli değildir. Şöyle ki, Kur'an-ı Kerîm'de İslâmiyet'in insanlığa doğru yolu

göstermek ve hak dini temsil etmek suretiyle bütün dinler üzerinde hâkimiyet kurmak için gönderildiği ifade edilmektedir (et-Tevbe 9/33; el-Feth 48/28; es-Saf 61/9). İslâm fetihlerinin yaygınlaşmasından itibaren İmâmîyye Şîası mensupları toplam müslüman nüfusun ancak % 6-7'sine ulaşabilmiş ve kendilerine has imâmet anlayışı çerçevesinde bir Şîi devleti kuramamıştır. Bu gerçeğin, Şîa'nın imam-vasî anlayışı çerçevesinde sözü edilen ilâhî beyanlarla bağdaştırılması mümkün değildir. Günümüzde dünya nüfusunun dörtte birini teşkil eden müslümanlar birçok devlet kurmuştur; ayrıca birçok ülkede azınlık halinde müslüman toplulukları yaşamaktadır. Bunların dinî, hukukî ve siyasî problemlerinin -ortada bulunmayan- bir imam veya vasî yoluyla çözüme kavuşturulması mümkün görülmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1218; *Müsned*, I, 343-357; VI, 32, 244; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 224, 312, 355-356; Nu'mân b. Muhammed, *De'â'imü'l-İslâm* (nşr. Âsaf b. Ali Asgar Feyzî), Kahire 1383/1963, I, 22, 25, 43, 47, 63; İbn Bâbeveyh, *Kemâlü'd-dîn ve tamâmü'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1405, I, 212-213; a.mlf., *Risâletü'l-İ'tikadî'l-İmâmîyye: Şîi-İmâmîyye'nin İnanç Esasları* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1978, s. 74, 79, 84, 85, 103, 107, 131, 146; a.mlf., *Kitâbü'l-Hişâl* (nşr. Hasan el-Harsân), Nefes 1391/1971, s. 604; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İktisâd fî mâ yete'allâku bi'l-İ'tikâd*, Beyrut 1406/1986, s. 349; Ali Rızâ Berâzîş, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Uşûl mine'l-Kâfi*, Tahran 1408/1988, II, 1937-1939; E. Kohlberg, "Waşî", *EI²* (İng.), XI, 161-162.

MUSTAFA ÖZ

VÂSİ'

(الواسع)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "bir nesne bir şeye geniş gelmek, onu içine alıp kapsamak; güç yetirmek" anlamlarındaki **se'a** (sî'a) kökünden türeyen **vâsî'** "bir şeyi içine alacak şekilde geniş olan; güç yetiren" demektir. Terim olarak "ilmi, rahmeti ve kudreti her şeyi kuşatan" diye tanımlanabilir. Lugat âlimleri kelimenin kökünden hareketle **vâsî'** ismine "her türlü isteğe karşı ihsan ve lutuf-kârlığı yeterli olan, ilmi her şeyi kuşatan, rızkı bütün yaratılmışlara yayılan ve rahmeti her şeyi kapsayan" mânası vermişlerdir (*Lisânü'l-^lArab*, "vs" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 447-448). Kur'an-ı Kerîm'de sea kavramı altısı fiil, üçü isim kalıpları, dokuza da **vâsî'** şeklinde zât-î ilâhiyyeye nisbet

VÂSİ'

edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "vs" md.). Bu kullanışlarda söz konusu kök, "ilim, rahmet, mağfiret, zenginlik ve kudret" mânalarına gelen kelimelerle ilişki içinde bulunmaktadır. "Sea" kavramı çeşitli hadis rivayetlerinde daha çok rızık genişletme ve geçimi kolaylaştırma bağlamında Allah'a izâfe edilmiş (Wensinck, *el-Mu'cem*, VII, 209), vâsi' ismi Tirmizi'nin rivayet ettiği esmâ-i hüsnâ listesinde yer almıştır ("Du'â", 82).

Esmâ-i hüsnâ şârihlerinin yanı sıra müfessirler de vâsi' ismini sözlük anlamları ve Kur'an'da yer aldığı âyetler bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Ebû Abdullah el-Halîmî, vâsi' Cenâb-ı Hak'tan teşbihi nefyeden isimlerden kabul etmiş, vâsiin Allah'ın kudret ve ilminin taalluk alanlarının enginliğini, lutuf ve merhametinin genişliğini ortaya koyduğunu söylemiş, dolayısıyla vâsi' isminin taşıdığı kemal anlamında da benzerinin bulunmadığına dikkat çekmiştir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî vâsiin "lutuf ve ihsanı çok olan" şeklindeki mânasının kaydedilen muhtevaların en güçlüsü olduğunu kabul etmiş ve bu arada ilâhî nimetlerin ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Birincisi fayda sağlayan ve insanlar tarafından algılanabilen nimetler, ikincisi Allah'ın kullarından uzaklaştırdığı sıkıntı ve âfetlerdir ki bunların niceliğinin bilinmesi mümkün değildir. Aslında Cenâb-ı Hak'ın dünyada sevdiği kuluna vermediği nimetler verdiğinden fazladır; çünkü böyle bir kul dünyadan ve nimetlerinden uzaklaştığı ölçüde Allah'a yakın olur (*et-Taḥbîr*, s. 64-65). Vâsi' isminden kulun nasibi sahip bulunduğu nimetlerin Allah'tan geldiğini bilmek, onlardan diğer yaratıkları faydalandırmak ve karşılaştığı musibetlere katlanmaktır. Vâsi' Allah'ın alîm, ganî, habîr, hakîm, halîm, muhîr, kâdir, muktedir, nâfi' gibi isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 447-448; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzû'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374-82/1954-62, I, 51; II, 28; Taberî, *Câmi'u'l-be-yân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 706; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 217; IV (nşr. Mehmet Boynukalın), İstanbul 2005, s. 63-64; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 72; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 198; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 235^b-236^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi'l-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 64-65; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 129-130; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinat* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 282-284.

BEKİR TOPALOĞLU

VÂSİ ALİSİ

(bk. ALÂEDDİN ALİ ÇELEBİ).

VÂSİK-BİLLÂH

(الواق بالله)

Ebû Ca'fer el-Vâsiḳ-Billâh Hârûn b. el-Mu'tasım-Billâh Muhammed b. Hârûnerreşid el-Abbâsî (ö. 232/847)

Abbâsî halifesi
(842-847).

Mu'tasım-Billâh'ın Rum asıllı câriyesinden 20 Şâban 196'da (6 Mayıs 812) Bağdat'ta doğdu. İlk hocası olarak Hârûn b. Ziyâd'ın adı geçmekte (Hatîb, XIV, 17), hat, kıraat ve edebiyatı bizzat amcası Halife Me'mûn'dan öğrendiği kaydedilmektedir (İbnü'l-İmrânî, s. 111). Çocukluğunda iyi bir eğitim aldı; ahlâkı, ilmi ve diğer yönleriyle Me'mûn'a benzetilerek kaynaklarda "Küçük Me'mûn" diye anıldı. İlk görevi, 221'de (836) başşehirin Sâmerâ'ya naklinden itibaren üstlendiği Bağdat valiliği (İbnü'l-Esir, VI, 452) ve 223 (838) yılındaki Ammûriye (Amorion) seferi sırasında Mu'tasım'ın yerine halifelğe vekâletidir (Nüveyrî, IV, 203). 18 Rebülevvel 227 (5 Ocak 842) tarihinde vefat eden babası Mu'tasım'ın yerine onun vasiyeti gereği hilâfet makamına geçti. Babasından zengin bir hazine devralan Vâsiḳ-Billâh Mekke, Medine ve Bağdat başta olmak üzere bütün şehirlerde halka ihsanlarda bulundu. Hilâfetinin ilk günlerinde Kays Aylân kabileleri isyan edip Dimaşk valisinin sarayını kuşattı. Recâ b. Eyyûb el-Hidârî, Kayslılar'ın kendi aralarındaki anlaşmazlıktan faydalanıp isyanı bastırdı ve şehirde emniyeti sağladı. Vâsiḳ daha sonra Recâ b. Eyyûb'u, Mu'tasım'ın vefatından önce Filistin bölgesinde ayaklanan Ebû Harb el-Müberka' üzerine gönderdi. İsyanı bastıran Recâ, Müberka'ı esir alıp Sâmerâ'ya döndü (227/842).

Daha sonra çoğunluğu bedevî Arap kabilelerinin yağma ve çapulculuk hareketlerinden ibaret olan bir dizi isyan vuku buldu. 230'da (845) Hicaz bölgesinde Benî Süleym kabilesi mensupları, Uzeyze b. Kattâb es-Sülemî liderliğinde çarşı ve pazarlarda zorbalığa ve talana başladılar. Medine Valisi Muhammed b. Sâlih'in Hammâd b. Cerîr et-Taberî kumandasında gönderdiği askerî birliği mağlûp eden Süleymoğulları civardaki köyleri yağmalayarak Mekke-Medine yolunu tuttular. Hac yolunun kapan-

ması ve kargaşanın bütün Arabistan'ı etkileyecek bir durum alması üzerine Vâsiḳ-Billâh, Boğa el-Kebîr kumandasındaki büyük bir orduyu Medine'ye sevketti. Boğa el-Kebîr, Şâban 230'da (Mayıs 845) Süleymoğulları'nı Harretü Benî Süleym civarında yenilgiye uğrattı ve yaklaşık 1000 kişiyi Medine'de hapsedti. Ardından hac için Mekke'ye giden Boğa oradan Zâtürk bölgesine geçti; huzursuzluk çıkaran Benî Hilâl kabilesi üzerine yürüdü ve isyancıları Medine'ye getirerek Süleymoğulları'nın esirleriyle birlikte hapse koydu. Fedek arazisini işgal eden Fezâre ve Mürreoğulları'na karşı gittiği sırada Medine'de tutuklu bulunan Benî Süleym ve Benî Hilâl'e mensup esirlerin kaçma teşebbüsü, yağmacılıktan canı iyice yanan Medine halkını galeyana getirdi ve çıkan çatışmada esirlerin büyük bir kısmı öldürüldü. Boğa bu olayın ardından yine karışıklık çıkaran Gatafân, Eşca', Sa'lebe ve Kilâb b. Rebîa gibi kabileleri de itaat altına aldı; Ramazan 231'de (Mayıs 846) Medine'ye döndü.

Bu arada Vâsiḳ-Billâh, İrmîniye'de çıkan isyanı bastırmak için Hâlid b. Yezîd b. Mezved'i büyük bir ordu ile bölgeye gönderdi. Fakat Hâlid sefer esnasında hastalanarak öldü ve ordusu dağıldı; ancak yerine getirilen oğlu Muhammed isyanı bastırmaya muvaffak oldu (Ya'kübî, II, 481-482). 231 (845-46) yılında Hâricîler'den Muhammed b. Abdullah es-Sa'lebi, etrafındaki az sayıda insanla Diyârrebîa'da ayaklandıysa da bu ayaklanmayı Musul Valisi Gânim b. Ebû Müslim et-Tûsî bastırdı. Aynı yıl İsfahan, Cibâl ve Fars bölgelerinde Kürtler'in çıkardığı karışıklığa müdahale eden Vasîf et-Türkî âsilerden 500 kişiyi yakalayıp Sâmerâ'ya getirdi. Vâsiḳ bu başarısından dolayı Vasîf et-Türkî'ye 75.000 dinar verdi, bir kılıç ve bir hil'at hediye etti. Yemâme'de Benî Nümeyr b. Âmir mensuplarının başlattığı yağma ve çapulculuk hareketi, diğer kabilelerin de katılımıyla bütün bölgeyi etkileyebilecek büyük bir karışıklığa yol açtı. Vâsiḳ-Billâh, Medine'de bulunan Boğa'yı Yemâme bölgesine yönlendirdi. 232 yılının başlarında (846) Ravzatülebân'da Nümeyroğulları ile karşılaşan Boğa el-Kebîr, başlangıçta bineğinden düşüp ölüm tehlikesi geçirmesine rağmen daha önce Benî Nümeyr'in kollarından Benî Dabbe kabilesi üzerine gönderdiği süvari birliğinin yetişmesiyle isyanı bastırdı.

Vâsiḳ-Billâh yönetim anlayışı, görevlendirdiği kişiler ve tasarrufları bakımından selefleri Me'mûn ile Mu'tasım-Billâh'ın politikalarını büyük ölçüde devam ettirdi. Kaynaklarda, Vâsiḳ'ın idaresinin Kâdilkudât İbn